

en-NİSA 24 AYETİ HANGİ KONUYU DÜZENLEMEDİR: MÜT'A NİKAHINI MI YOKSA NORMAL NİKAHI MI ?*

Salim ÖĞÜT*

Etimolojisi:

Müt'a ya da mut'a şeklinde dilimize de geçmiş olan bu kelime Arapça'da muhtelif kullanımlarda şarabın kırmızılaştığını, gündüzün kaba kuşluğa erdiğini, kişinin zarif ve güzel olduğunu, ipin iyice eğrildiğini ifade eden "me-te-'a" kökünden türemiş bir mastardır. Dilimizde yaygın bir şekilde kullanılan meta' kelimesi de aynı kökten türemiştir. Bilindiği gibi meta' yararlanılan, geçimin teminine vesile olan, nimet olarak istifade edilen her şeydir. Müt'a ise, daha ziyade az miktarda nimet ve menfaat, bir şeyden zevk alma ve bunu kullanma yeteneği, bir dinlenme ve eğlenme şekli anlamlarına gelir.¹

Bir fıkıh terimi olarak müt'a, biri ibadette, ikisi ise muamelatta olmak üzere üç yerde kullanılır. Hac ibadetine daha çok temettu' haccı olarak bilinen müt'a haccı, hac ibadetinin yanı sıra umre ibadetinden de yararlanma fırsatı sağladığı için ilave faydaya binaen bu isimle anılmış, muamelatta ise hem boşanmış kadına verilen hediye (el-Bakara 2/236) hem de muayyen bir meblağ karşılığında muayyen bir süre için gerçekleştirilen bir çeşit geçici evlilik, anlamlarında kullanılmıştır. Son anlamın karşılığı olarak fıkıh kitaplarında "nikâhu'l-munkatı" ve "nikâhu'l-muvakkat" terimleri de kullanılmaktadır.²

* Bu çalışma, 30 Ekim - 1 Kasım 1998 tarihinde Konya'da düzenlenen I. Ulusal Kadın ve Aile Sempozyumunda tebliğ olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Çorum İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 EZHERİ, Tehzibu'l-Luga, "m.t.a" md., III, 295; İBN MANZUR, Lisanu'l-Arab, "m.t.a" md., VI, 4128.

2 CEVHERİ, es-Sihah, "m.t.a" md., III, 1282; Kasım el-KONEVİ, Enisu'l-Fukah, (nşr. Ahmed el-Kubeysi), Cidde, 1406/1986, s. 142.

Araştırmamızın konusu bu son anlamdaki müt'a, daha belirgin bir ifade ile müt'a nikahıdır. Tarihi, sosyal, hukuki, ahlaki hatta siyasi boyutları olan, bütün bunların yanı sıra güncel olma özelliği de bulunan bu konunun, Kitap, Sünnet, İcma ve kıyas gibi müttetekun aleyh sayılan delillerden başka, sahabe kavli, istihsan, ıstıshab ve maslahat gibi muhtelefun fi h delillere de dayandırılmış olması, bir tebliğin hacmi içerisinde meselenin bütününe ele almayı güçleştirmektedir. Bu yüzden biz bu çalışmamızda müt'a nikahının dayandığı delillerden, bir başka ifade ile meşruiyet zeminini oluşturan temellerden yalnızca Kur'an delilini incelemeye ve değerlendirmeye çalışacak, diğer delillere ise ancak tekid ve tavih sadedinde başvuracağız.

Müt'a Nikahı Bir Cahiliye Geleneği midir?

Öncelikle belirtelim ki, müt'a nikahının Cahiliye Araplarının gelenekleri arasında mevcut olduğu, vahy ile yasaklanıncaya kadar tıpkı diğer gelenekler gibi müslümanlar tarafından uygulanmaya devam ettiği hususu tartışmalıdır. Cahiliye dönemini yaşayan Arap toplumunda muhtelif nikah şekillerinin uygulandığı, bunlardan birinin de müt'a nikahını andırdığı bilinmekle beraber, İslami dönemdeki uygulamaya tam olarak uygun düşen bir müt'anın varlığını kesin bir dille ifade etmek kolay gözükmemektedir. Bazı araştırmacıların, müt'a nikahı diye takdim ettikleri uygulamada müt'ayı andıran unsurların yanı sıra, ona ters düşen unsurlar da bulunmaktadır. Mesela, cahiliye dönemindeki uygulama geçici olması sebebiyle müt'aya benzese bile, belli bir süre konulmaması, çoğunlukla kadının istediği zaman belli bir işaretle, mesela çadırının kapısının yönünü değiştirmesi veya direğini çıkarmasıyla son bulması, bunlar arasında sayılabilir. Bu yüzden Ammianus Marcellinus gibi bazı bilim adamları sözü edilen uygulamalarda müt'anın bahis konusu olmasının zayıf bir ihtimal olduğundan söz etmektedirler.³

Ayrıca o günkü uygulamalar müt'a olarak değerlendirilse bile bu tür ilişki kuran erkekler itibar kaybına uğramışlar, kadınlara gelince, onlar daha ziyade alt tabakalardan ve toplumda itibar görmeyen kesimlerden gelmişler, şerefi ve onuru ile bilinen kabile kadınları bu çeşit evliliği kabullenmişlerdir. Hal böyle olunca bu nikah, tarih ve sosyoloji kitaplarında Arap toplumunda tatbik edilen muhtelif nikahlar arasında bir çeşit olarak sayılabilir, hukuki anlamda bir örf, yani, her kesim tarafından kabul görmüş bir gelenek olarak algılanamaz⁴ ve

3 HEFFENİNG, "Müt'a" md., İslam Ansiklopedisi, VIII, 848.

4 Herhangi bir toplumda bir uygulamanın örf-adet sayılabilmesi için "ittırad" veya "galebe", yani sürekli ve baskın bir çoğunlukla uygulanması ilk şarttır. Bu şartın gerçekleşmediği durumlarda yerleşik bir örfden söz edilemez. bk. Zekiyyüddin ŞA'BAN, Hukuk İlminin Esasları, Çev. İbrahim Kafi DÖNMEZ, (Ankara : 1996). 198.

dolayısıyla İslam tarafından men edilinceye kadar yürürlükte kalan makbul bir uygulama olarak sunulamaz. Cahiliye müt'ası, uygulayanların bile yanlışlığını bildiği, onuruna düşkün kadınların ve erkeklerin uzak durduğu bir uygulama olarak gözükmektedir. Bu yüzden müt'a nikahının meşruiyetini "adet muhakkemdir"⁵ kuralı ile açıklamanın mümkün olduğu kanaatinde değiliz. Nitekim Abdullah b. Mes'ud'dan gelen rivayette bir gazve sırasında kadınlardan uzak kalan sahabelerin Hz. Peygamber'den kısırlaşmak için izin istemeleri, O'nun da buna izin vermeyip, geçici evlilik yapmalarını tavsiye etmesi de bu görüşü destekler mahiyettedir.⁶

Bu olayda ashabın, problemi Hz. Peygamber'e arz etmiş ve O'nun vereceği hükmü beklemiş olmaları göstermektedir ki, müt'a nikahı cahiliye toplumunun kabulüne mazhar olmuş ve o şekliyle Hz. Peygamber dönemine taşınmış bir uygulama olarak görülemez ve meşruiyeti o noktada aranamaz.

en-Nisa 24 ayeti üzerindeki tartışmalar

Genel Bir Değerlendirme

Çok iddialı tartışmalara konu olmayan bu görüşe yalnızca mukaddime mahiyetinde bir işarette bulunduktan sonra, asıl konuya geçebiliriz. Müt'a nikahının meşruiyetinin (cevazının-mübah kılınmasının) kaynağı (delili) Kur'an-ı Kerim midir, yoksa Hz. Peygamber'in hadisleri midir? Sorusunun net olarak ortaya konmasının ve cevabının aranmasının, böylesine giriftleşmiş bir problemde çözüm için yardımcı bir unsur olacağı düşünülebilir. Çünkü bir meseleyi "taraf" olarak tartışanlar, nerede kendileri için ima yollu da olsa bir delalet görseleler, hemen ona sarılmakta bir beis görmemektedirler. Bu cümleden olarak müt'a nikahını "muhalif" olarak tartışanlar da zaman zaman aynı tavrı sergilemekte, ayetten hadise, hadisten ayete, münasebetli-münasebetsiz atıflar yaparak, meseleyi çözümsüzleştirmektedirler. O halde öncelikle söz konusu nikahın meşruiyetini Kur'an-ı kerim'de görenlerin yaklaşımlarını, delillerini ve değerlendirmelerini ele almakta yarar vardır. Şayet bu iddia doğru ise, bu konudaki hadislerin Kur'an'a göre yerini tesbit etmek de kolaylaşacaktır. Yani söz konusu hadisler Kur'an ayetlerini teyid ve tavzih edici nitelikte görülecek ve değerlendirmeleri de bu esasa uygun bir şekilde olacaktır. Eğer aksi sabit olursa, yani Kur'an-ı Kerim'de müt'aya dair bir hüküm bulunmadığı tesbit edilirse, o durumda söz konusu hadisler, Kur'an'da hükmü bulunmayan bir meselede hüküm

5 Mecelle, md., 36. Bu maddeye göre bir toplumda kabul görmüş uygulamalar din tarafından yasaklanmadıkça muteberdirler. Dolayısıyla bir çok olayın açıklanmasında veya hukuki problemin çözümünde adetlere başvurulması gerekir.

6 BUHARİ, Tefsir, V, 9; MÜSLİM, Nikah, 11; Müsned, I, 420, 432.

koymuş olacaktır. Tabii burada bu hadislerin Kur'an'a muhalefetinden de söz edilebilir. Ancak genel anlamda çerçevesini çizdiğimiz hususta, yani Kur'an'ın müt'aya dair -lehte ya da aleyhte- hüküm vermediğinin tesbiti halinde böyle bir muhalefetten de söz etme imkanı kalmayacaktır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in sü-kût ettiği alanlarda hadisün hüküm koyması, çoğunluk tarafından kabule mazhar olmuş bir görüştür.

Diğer yandan, herkesin bildiği, ama açıkça dile getirmediği bir noktaya da işaret etmekte zaruret görülmektedir. Müt'a konusu, Şia ile Ehl-i Sünnet arasındaki temel farklılıklardan biridir. Bu yüzden tarafların meseleyi ele alışlarında ve değerlendirmelerinde de farklılıkların bulunması gayet tabiidir. Biz her hadisede ve her meselede olduğu gibi, fihhi tartışmalarda da, insanın yetiştiği kültürün ve çevrenin etkisinde kalabildiğini bir tesbit olarak kaydettikten sonra şu noktanın bilinmesinin, bu son tesbitin doğruluğunu temellendirme sadedinde önemli olduğunu söyleyebiliriz. Nevevi, müt'a nikahının hükmü konusunda ilk asırda görüş ayrılığı bulunduğunu, sonra bu ihtilafın ortadan kalktığını ve haramlığı konusunda ümmetin icma ettiğini belirtmektedir.⁷ Burada dikkate değer iki nokta bulunmaktadır. Birincisi, ilk asırdan sonra ihtilafın ortadan kalkması ve mesele üzerinde icma'a varılmış olması, salt ilmi gerekçelere, yani ayetlerin, hadislerin, sahabe tatbikatının bilimsel anlamda değerlendirilmesine bağlı bir gelişme olarak mı ortaya çıkmış, yoksa Şii-Sünni ihtilafının daha çok büyümesinin de bunda bir payı ve etkisi olmuş mudur?

İkincisi ise ümmetin alimlerinin bir mesele üzerinde görüş ayrılığına düş-tükten sonra, ileriki dönemlerde aynı mesele üzerinde icma etmiş olmalarının, eski ihtilafı giderip gidermeyeceği meselesidir. Yani bir ihtilafın sonra varılan icma'ın ne derece bağlayıcı olup olmadığıdır. Bu konuya ileride temas edilecektir.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra şunu söyleyebiliriz: Şia alimleri müt'a nikahının cevazının Kur'an-ı Kerim'le sabit olduğu konusunda, Ehl-i Sünnet alimlerine nazaran daha tutarlı gözükmektedirler. Ehl-i Sünnet alimleri içinde -görülebildiği kadarıyla- en tutarlı ve sarih çizgiyi İbnü'l-Cevzi yakalamış ve bunu tefsirine de yansıtmıştır. Söz konusu tefsirinde açık bir ifade kullanarak Kur'an'da müt'a ayeti diye bilinen Nisa suresinin 24. ayetinde müt'aya delalet aramanın gereksiz bir zorlama olacağını, çünkü müt'anın meşruiyetinin de, yasaklanmasının da Hz. Peygamber'in hadislerine dayandığını belirtmiştir.⁸ Çoğu müfessirler ise, bir yandan sarahaten reddettikleri hususları, diğer yandan zımnen kabullenmek durumunda kalacak bir üslup içinde meseleye yaklaşmışlar, bu durum da bu konuda bir sonuca ulaşmayı daha da güçleştirmiştir.

7 NEVEVİ, *Şerhu Sahih-i Müslim*, VIII, 170, IX, 181-182.

8 İBNÜ'L-CEVZİ, *Zâdü'l-Mesîr*, (Beyrut, 1404/1984). II, 53.

Konuya zihnen hazırlanmak için İbnü'l-Arabi'nin müt'a için الشريعة غرائب من "Şeriatın ender meselelerindedir." tabirini kullandığı⁹ Fahreddin Razi'nin ise meseleyi tartışırken bir noktada فظهر ان الكلام فيه رخص "Bu konuda bir esneklik olduğu görüldü." dediği¹⁰ düşünülürse, çözümü çok kolay olmayan bir mesele ile karşı karşıya bulunduğumuz daha iyi takdir edilebilir.

Bu noktada şu hususa da dikkat çekmek gerekir. Ehl-i Sünnet dünyası müt'anın hükmü konusunda tam bir ittifak sergilerken, Şia mezhepleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kısaca işaret etmek gerekirse Zeydiyye ve İsmailiyye mezhepleri müt'a konusunda Ehl-i Sünnet ile uzlaşırken İmamiyye/Caferiyye mezhebi bu konuda İslam dünyasında yalnız kalmıştır.¹¹

Konunun yalnızca Kur'an-ı Kerim temelini ele alacağımızı belirttiğimiz bu çalışmayı 1- Müt'a Ayetinin Tefsiri. 2- Übey b. Ka'b'ın Kıraatı. 3- Müt'a Ayetinin Neshi. 4- Müt'a Ayetinin Tefsirinde Ehl-i sünnet'in Varmış Olduğu İcma'nın Hükmü, üzerindeki tartışmalar şeklinde dört ana başlık altında toplamayı uygun gördük.

Müt'a Ayetinin Tefsiri Üzerindeki Tartışmalar

Burada müt'a ayetinden kasıt Nisa suresinin 24. ayetidir. Müt'anın meşruiyetini savunanlar da, buna karşı çıkanlar da tartışmalarını hep bu ayet-i kerime çerçevesinde sürdürmektedirler. dolayısıyla bu husus, her iki tarafın da üzerinde görüş birliğine vardığı bir noktadır.

Mezkür ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: (Harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariye müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı. Allah'ın size emri budur. bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helal kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra (bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir." bu ayeti kerimede استمتعتم به منهن فاتوهن اجورهن lafzı tartışmaların temelini, استمتعتم lafzı ise odak noktasını teşkil etmektedir. Bu kısımda geçen اجورهن ve استمتاع kelimelerinin yorumu üzerinde, başlan-

9 İBNÜ'L-ARABİ, Ahkamu'l-Kur'an , I, 499

10 Fahreddin er-RAZİ, Tefsir, Beyrut, 1414/1994, V, 51.

11 Bkz. ZEYD b. ALİ, Müsnedu'l-İmam Zeyd, (Beyrut, 1981). s. 271; Numan b. Muhammed et-TEMİMİ, De'aimu'l-İslam nşr. A.A.A. Fyze, (Kahire, 1975). II, 229; Ebu Ca'fer, Muhammed b. el-Hasen et-TÜSİ, el-İstibsar, (Tahran, 1390). 141; Şeyh Müfid, Muhammed b. muhammed el-UKBERİ, Hulasatu'l-İcaz fi'l-Müt'a, Nşr. Ali Ekber Zemani Neza. 1, vd.; Muhammed Bâkır el-MECLİSİ, Biharu'l-Envar, (Beyrut, 1988). 312 Tefvik el-FEKİKİ, el-Müt'a ve Eseruha fi'l-İslahi'l-İctima', Nşr. Hişam Şerif Hemde, (Beyrut, 1409/1989). 30; Adalet Çakır, Müt'a Nikahının Tarihi Gelişmesi ve İslam Hukukundaki Yeri, Basılmamış Master Tezi, (İstanbul, 1994). 103-110.

gıcı ashab-ı kirama kadar vardırılan bir tartışmayla karşılaşılmaktadır. Söz konusu yoruma bağlı olarak ayet-i kerimenin delaleti de tartışmalı hale gelmiştir. Başlangıçta lugavî ve tefsirî olan bu tartışma, daha sonraki dönemlerde hizbi ve mezhebi bir keyfiyet de kazanmış ve bu olumsuz gelişme, problemi biraz daha çözümsüz hale getirmiştir.

Ayrıca her ne kadar tartışmanın “istimta” ve “ücret” kelimelerinin yorumu üzerinde yoğunlaştığını belirttiysek de, daha dikkatli bir ifade ile, belirleyici olanın “istimta” kelimesi olduğunu, “ücret” kelimesinin ise ona bağlı olarak anlam kazandığını söylememiz gerekir. Buna göre bu bölümde öncelikle ve özellikle sözü edilen “istimta” kelimesi çerçevesinde gelişen tartışmalara ışık tutmak gerekmektedir.

İstimta’ Ne Demektir?

“İstimta”ın dil açısından müt’a kelimesinin bir türevi olduğu ve bu kökün ifade ettiği anlama bağlı olarak burada bir erkeğin bir kadından cinsel yönden yararlanması şeklinde anlamlandırıldığı hususunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.¹² Ancak ayet-i kerimedeki bağlamı itibariyle hangi anlama geldiği, yani delalet yönü tartışılmış ve iki farklı temel görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüşe göre “İstimta”dan maksat “mutlak nikah”tır. Bu durumda mana “onlardan nikahlanmak suretiyle faydalanmak” şeklinde olur. Taberi’nin ve onu takip eden diğer müfessirlerin verdikleri bilgiye göre sahabeden İbn Abbas, Tabiin alimlerinden Hasan ve Mücahid bu görüştedir. Nisaburi de ümmetin çoğunluğunun bu ayetin müebbed nikah konusunda olduğunu tasrih ettiklerini söylemektedir.¹³

İkinci görüşe göre ise, “İstimta”dan maksat müt’a nikahıdır. Bu durumda mana “onlardan müt’a yapmak suretiyle faydalanmak” şeklinde olur. Taberi ve diğer müfessirler bu görüşü de İbn Abbas’a ve Mücahid’e nisbet etmektedirler.

Şu nokta dikkate değer görülmektedir. Cessas, İbn Arabi, Taberi, Kurtubi, Razi, İbn Kesir gibi klasik dönem tefsir ve fıkıh alimleri, bu ayetin müt’aya delaleti konusunda herhangi bir tasrihde bulunmamışlardır. Yine en açık ifadeyi Razi kullanmış, ancak onu da, nesh edildiğini ön plana çıkaran bir

12 KURTUBİ, *Tefsir*, (Beyrut, 1387/1967). V, 129.

13 Bkz. TABERİ, *Tefsir*, (Kahire, 1388/1968). IV, 11 vd.; RAZİ, *Tefsir*, V, 51 vd.; KURTUBİ, *Tefsir*, V, 129 vd.; Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-NİSABURİ, *Tefsiru Garaibi'l-Kur'an ve Regaibi'l-Furkan*, (Taberi’nin kenarında), (Kahire, 1407/1987). IV, 16-19; İBNÜ’L-CEVZİ, *Zadu'l-Mesir*, II, 53; CESSAS, *Ahkamu'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi). ts., II, 148; İBNÜ’L-ARABİ, *Ahkamu'l-Kur'an*, Nşr. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut, 1408/1988). I, 499; Ebu'l-Hasan el-MAVERDİ, *en-Nüket ve'l-Uyun*, I, 471; el-KASİMİ, *Mehasinu't-Te'vil*, Nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire). ts. V, 1187; ALUSİ,

vurgu ile yapmıştır. Bu çekingenlik ancak o dönemlerin dini, siyasi, sosyal çevre ve kültür şartlarıyla açıklanabilir kanaatindeyiz.

İbnü'l-Cevzi daha önce de işaret edildiği üzere açık bir dil ile bu ayette müt'aya delalet aramanın gereksiz bir zorlama olacağını, çünkü müt'anın meşruiyetinin de, yasaklanmasının da Hz. Peygamber'in hadislerine dayandığını söylemiştir. Zeccac ise bu ayetin müt'aya delalet ettiğini söyleyenin hata ettiğini ve lisan bilmediğini iddia eder. Ayrıca İbnü'l-Cevzi bu ayetin daimi nikaha delalet ettiği görüşünü cumhura nisbet etmiş, Alusi de ona uyararak aynı görüşü tekrarlamıştır.

Sıddık Hasan Han, Vehbe Zuhayli gibi son dönem alimleri ve araştırmacıları ise bu konuda daha net bir tavır sergilemişler, öncekilerin satır aralarından çıkardıkları sonucu sarıh bir biçimde ifade etmişlerdir. Her ikisi de bu ayetin, İslam'ın ilk yıllarında mübah olan müt'aya delalet ettiği yönündeki görüşün, cumhura ait olduğunu söylemişlerdir. Kasımı ise bu ayetin müt'a hakkında nazil olduğu görüşünü sadece Mücahid'e nisbet ederken, cumhurun bunun aksini söylediğini kaydetmiştir.¹⁴

İleride de işaret edileceği üzere İbn Abbas'ı ve Mücahid'i bu görüşü benimsemeye sevk eden sebeplerden biri de Übey b. Ka'b'ın "الى اجل مسمي" "Belli bir vakte kadar" ziyadesini ihtiva eden kıraatı olduğu halde, Übey'in bu konuda herhangi bir görüş beyan etmemesi, şayet beyan ettiyse bunun nakledilmemesi bir eksiklik olarak gözükmektedir ve yine ileride zikredileceği üzere Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud gibi sahabelerle Said b. el-Müseyyeb gibi tabiin alimlerine bu ayetin mensuh olduğu görüşünü nisbet etmek zımnen de olsa onların mezkûr ayetin müt'aya delalet ettiğini kabul ettiklerini söylememizi mümkün kılmaktadır. Ancak kaynaklarda bu şahısların neshe dair beyanları sarahatle ifade edilirken, nesihden önceki dönemde "İstimta"ı ne şekilde anladıklarına dair görüşlerinin tasrih edilmeyişi de dikkatten kaçmamaktadır.

İmamiyye Şia'sı bu ayetin müt'aya delalet ettiği konusunda neredeyse görüş birliği içindedir. Onlar bu görüşlerini Abdullah İbn Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Übey b. Ka'b gibi sahabelerle, Katade, Mücahid, Süddi, İbn Cübeyr ve Hasan gibi tabiin alimlerine nisbet etmektedirler. Görüldüğü üzere burada bazı isimler Ehl-i Sünnet ile Şia arasında müşterek olarak zikredilmektedir. Daha önce de dikkat çektiğimiz üzere bu konuda ilk elde İbn Abbas'tan başka isim tasrih etmemeye özen gösteren Ehl-i Sünnet kaynakları, ileride işaret edileceği üzere gerek "الى اجل مسمي" kıraatı ile, gerekse bu ayetin neshi ile ilgili yorumlarda ve nakillerde bulunurken, başlangıçta anmadıkları isimleri yeri geldikçe zikretmek mecburiyetinde kalmışlardır.

14 Sıddık HASAN HAN, *Fethu'l-Beyan fi Makasidi'l-Kur'an*, (Kahire, 1965). II, 250-251; Vehbe ez-ZUHAYLİ, *et-tefsiru'l-Munir*, (Beyrut, 1411/1991). V, 12; ALUSİ, *Ruhu'l-Me'ani*, (Beyrut). ts. III, 5-6.

Ehl-i Sünnetin bazı alimlerinin, İmamiyye Şia'sının ise neredeyse tamamının müt'aya delalet ettiğini belirttikleri istimta' ayetinin söz konusu delaleti şu delillere isnad edilmiştir:

A- Gramer yönünden *به* deki zamir daha önce geçen *لكم ما وراء* *ذلکم واحل* lafzının delalet ettiği manaya racidir. Burada *نیل* yani ulaşmak, elde etmek, yanına varmak, beraber olmak anlamı vardır. Bu durumda *فما استعتم به* 'deki *ما* harfi vakit bildirmek içindir. *منهن* 'nin müteallakı ise *استعتم* kelimesi olur. Bu durumda mana şöyledir: “Onlarla beraber olmak suretiyle onlardan ne kadar yararlanırsanız ücretlerini ödeyiniz.”

ما 'nın ism-i mevsul, *استعتم* 'ün de sıla olması mümkündür. Buna göre *به* deki zamir ism-i mevsule racidir. Mana ise şöyle olur: “Kendilerinden yararlandığınız kadınların ücretlerini ödeyiniz.”

B- Lenguistik yönden *استعتم* 'dan maksadın müt'a nikahı olduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü ayet Medenidir ve Hz. Peygamber'in Medine hayatının ortalarında nazil olmuştur. Müt'a nikahı ister Cahiliye döneminde uygulanan bir adet, isterse ilk olarak İslam tarafından konulmuş bir hüküm olsun, vakıa şu ki bu nikah o dönemde müslümanlar tarafından biliniyor ve uygulanıyordu. rivayet edilen bütün haberler bu konuda ittifak halindedirler. Söz konusu uygulama bu isimle biliniyor ve bu isimle ifade ediliyordu. Hal böyle olunca *استعتم به منهن* *فما* ayetini, müt'aya hamletmekten ve müt'a nikahı olarak anlamaktan kaçınmak mümkün değildir. Çünkü diğer adetler, örfler ve uygulamalar gibi o dönemde bu uygulamalara dair gelen naslar, ister tasvib ister iptal suretiyle gelsin, ister kabul, ister red maksatlı olsun, o gün bilinen isimleriyle geliyor ve hükmünü o isimlerle koyuyordu. Bilindiği gibi isimler salt lügat anlamlarına değil mutlak surette müsemmalarına hamlonurlar. Tıpkı hac, bey' riba, ganimet kelimeleri gibi. Kimse çıkıp da Kabe'yi haccetmekten maksat sadece oraya yönelmektir, diyemez. Diğer kelimeler yani Hz. Peygamber'in getirdiği hükümler ve koyduğu kanunlar da böyledir. Mesela, namaz, oruç, zekat, temettu haccı vs. Bunların Kur'an-ı Kerim'de vaki olan anlamları tahakkuk ettikten sonra, yani şer'i hakiki anlamları gerçekleştikten sonra, lugavi anlamlarına hamletme imkanı yoktur. Bu yüzden ayet-i kerimede zikredilen istimta' kelimesinin ayetin nüzülü esnasında Araplar nezdinde bu isimle bilinmesi sebebiyle müt'a nikahına hamlonulması belirginleşmiştir. Bir başka ifade ile şöyle de söylenebilir: Müt'a kelimesi iddia edilen konuda mecaz değil şer'i bir hakikattir.¹⁵ Çünkü ilk akla

15 Usülcüler bir lafzı, hakikat-mecaz diye ikiye ayırdıktan sonra, hakikatı da, lugavi, örfi ve şer'i diye üçe ayırmışlardır. Şer'i hakikat Şari'in kastettiği manada kullanılan lafızdır. mesala الصلاة 'ın kelime anlama “dua” olmakla birlikte şer'i hakiki anlamı herkesçe bilinen ibadettir. Bu yüzden hiç kimse çıkıp Kur'an-ı Kerim'de geçen bu kelimeyi mutlak anlamda dua olarak açıklayamaz ve sunamaz.

gelen anlamı budur ve bu anlamda kullanılmaktadır. Söz konusu ayetin daha sonra başka bir ayetle veya sünnetle nesh olup olmadığını söylememiz sonucu değiştirmez.

C- Bu ayetten maksadın daimi nikah olmadığını gösteren delillerden biri de o anlamın verilmesi halinde ceza ile eylem arasında bir intibaksızlığın söz konusu olmasıdır. Bu ifade ile فاتوهن اجورهن ücretlerini ödeyiniz.” lafzı kastedilmektedir. Bilindiği üzere mehir mücerred akitle vacip olmaktadır ve Bir başka ifade ile istimta’/zifaf olmasa da mehrin yarısını ödemek vaciptir. Diğer yarısı da zifafa bağlıdır.

Buna göre daha önce inen ayetler mehrin bütün hallerini ve bu hallere bağlı olan muhtelif hükümlerini beyan etmişlerdir. O halde bu konuda beyanı gerektiren herhangi bir durum yoktur ve bu konuyu beyan eden her açıklama tekrar sayılır.

Bu durumda Ayet-i kerimeyi müt'aya hamletmek tesis (yani bir hükmü ilk olarak inşa etmek suretiyle yeni bir hüküm koyma), mutlak nikaha hamletmek tekrar (yani mevcut hükmü yeniden dillendirme) ifade eder. Zira Kur'an-ı Kerim'de beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. (en-Nisa, 4/3) buyrulmakta, burada mutlak nikahtan bahsedilmektedir. Şayet 24. ayet de mutlak nikaha hamledilirse tesis değil, tekrar ifade eder ki, bu da ilmi ve edebi metinlerde gereksiz bir dolgu maddesi (haşiv) sayılmaktadır. Kur'an-ı Kerim ise bundan münezzehtir.

Bu delil, “bir lafzın tesise hamledilmesi, tekrara hamledilmesinden evladır. Çünkü tesise hamledilmesi imalini, tekrara hamledilmesi ise ihmalini gerektirir.” gibi bir genel kurala dayandığı için ilk nazarda makbul gibi gözükse de Nisa suresinin 24. ayetinin neden aynı surenin 3. ayetinin “tekrar”ı kabul edilip “tafsil”i kabul edilmediği meselesi tartışmaya açık gözükmekte ve böyle bir tartışmayı yapmadan, ihtimallerden birini tercih etmek spekülatif bir tavır olarak durmaktadır.

D- Allah Teala, istimta’ın karşılığında ödenmesini emrettiği bedeli “ecr” olarak nitelerken, mutlak veya daimi nikahın karşılığında ödenmesini emrettiği bedeli ise “fariza” (el-Bakara, 2/236-237), “nıhle” (en-Nisa, 4/4) ve “sadâk” (en-Nisa, 4/4) olarak nitelemiştir. Ancak bu delil el-Murtaza ve diğer bazı Şii alimlerce reddedilmiş gerekçe olarak “Mehirlerini kendilerine geri verdiğiniz

Geniş bilgi için bkz. KARAFİ, *Şerhu Tenkihi'l-Fusûl*, Nşr. Taha Abdurrauf SA'D (Beyrut, 1393/1973). 42; İBN SÜBKİ, *Cem'u'l-Cevami'* (Bennani haşiyesi ile birlikte), (Kahire, ts). I, 301; İBN KUDAME, *Ravdatu'n-Nazir* (Bedran'ın şerhi Nüzhetu'l-Hâtur ile birlikte), (Beyrut, ts). II, 8. ŞEVKANİ, *İrşadu'l-Fuhûl*, (Beyrut, 1399/1979). 21; Ebu'l-Hüseyin el-BASRİ, *el-Mu'temed*, Nşr. Muhammed Hamidullah, (Dimaşk, 1384/1964). I, 16; İBNU'N-NECCAR, *Şerhu'l-Kevkebi'l-Munîr*, Nşr. Muhammed ez-zuhayli ve Nezih Hammad, (Dimaşk, 1400/1980) I, 149.

zaman onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur.” (el-Mümtehine, 60/10) ayet-i kerimesi ile “Sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikahlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin. (en-Nisa, 4/25) ayet-i kerimesinde, yukarıdaki iddianın aksine, kadınlara daimi nikah karşılığında ödenmesi gereken bedelin “ecr” olarak nitelenmiş olması gösterilmiştir. Ne var ki Ebu Abdullah Muhammed b. Hibetullah b. Ca’fer et-tarablusi gibi bu iki ayetin de müt’aya delalet ettiğini, dolayısıyla yukarıda anılan delilin geçerliliğini koruduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Ancak bizce kapalı kalan nokta şurasıdır: et-Tarablusi son iki ayetin müt’aya delaletini, “ucûr” kelimelerinin varlığından mı istinbat etmiştir. Yoksa başka yollarla bu sonuca vardıldıktan sonra, bu ayetlerle yukarıdaki delili mi desteklemek istemiştir. Bu husus tam olarak tesbit edilememiştir.

E- Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Mes’ud, Zeynelabidin, el-Bâkır, Ca’fer es-Sadık, Atâ ve Mücahid’in kiraatlarında الى اجل مسمى ilavesinin bulunması, bu konudaki en kuvvetli delil sayılmaktadır. Çünkü bir taraftan bu kiraatı nakledenler Kur’an-ı Kerim’e, ondan olmayan bir şeyi eklemekle itham edilemeyecek kadar güvenilir şahsiyetlerdir; diğer taraftan bu ziyade “istimta” kelimesindeki kapalılığı gidermeye kafi gelecek nitelikte güçlü bir karinedir. Ancak Bu konuda Sünni alimlerin değerlendirmelerine ileride işaret edilecektir.

F- İslam’ın ilk yıllarında müt’anın caiz olduğu konusunda ümmet ittifak etmiş, bu konuda Şii veya Sünni kaynaklarda herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Bir başka ifadeyle müt’anın İslam’ın ilk yıllarında mübah olduğu hususunda icma vardır ve bu icma’nın varlığı da ittifakla sabittir. İhtilaf edilen nokta ise bu hükme neshin arız olup olmadığıdır. Hal böyle olunca müt’a sübutu kesin, ancak neshi ihtilafli bir mesele olarak belirmekte, ittifakla varılan sonuç “yakîn”, ihtilafli olan ise “zan” veya “şek/şüphe” ifade etmektedir. “Yakin şek ile zâil olmaz.”¹⁶ kuralı gereğince müt’a nikahının meşruiyetini muhafaza ettiğini söylemek, aksini isbat etmekten daha kolaydır.

Cessas’a ve Takipçilerine Göre Mezkur Ayetin Medlülü

Ehl-i Sünnet’in ilk kaynaklarından sayılan Ahkamu’l-Kur’an müellifi Cessas ise, önce Übey b. Ka’bın kiraatının sübutunu mümkün görmemiş daha sonra da sübutu kabul edilse bile bunun mehir konusu ile ilgili olacağını söyleyerek ayeti “Kendileriyle ödeme vakti belirlenmiş bir mehir karşılığı zifafa girilen eşlerin, zamanı gelince mehirlerinin ödenmesi gerekir.” şeklinde anlamış ve sözkonusu ayetin müt’aya değil, mutlak nikaha delalet ettiğini şu üç açıdan isbata çalışmıştır:

16 Mecelle, md., 4.

A- *لذلك وراء ما لكم واحل* lafzına atfedilmiş olduğundan, burada evlenilmesi yasaklananların dışındakiler ile nikahlanmanın mübah olduğu ve buna göre kendisinden yararlanan kadının, mehrin tamamına hak kazandığı beyan edilmektedir.

B- *محصنين* kelimesi, meşru ve geçerli bir nikah sözleşmesi ile zifafa giren kimseleri ifade etmek için kullanıldığı halde, müt'a karşılığı cima yapan kimseler için kullanılamaz. Bir diğer ifade ile *احصان* vasfının gerçekleşmesi için bir kadınla mutlak beraberlik yeterli olmayıp, bunun sahih bir nikah sonucu olması şarttır. Bu durumda müt'a karşılığı vuku bulan ilişki, kişiyi “muhsan” kılmaz. O halde bu ayetten müt'anın meşruiyetine cevaz çıkarma imkanı yoktur.

C- *غير مسافحين* kelimesi ile de zina edenler kastedilmiş ve zina, nikah ile sabit olan nesebin sübutu, iddetin vücubu, aksi sabit oluncaya kadar çocuğun babaya ait olması gibi hükümleri ortadan kaldırması sebebiyle “sifah” olarak adlandırılmıştır. Çünkü “sifah”ın kelime anlamı kan dökmek ve göz yaşı akıtmaktır. Müt'ada bu anlamların hepsi mevcuttur. O halde gerek “ihsan” şartı, gerekse zina etmeme emri, bu ayeti kerimede müt'anın kastedilmediğini, daha özel bir ifade ile “istimta” kelimesinin müt'a nikahına delalet etmediğinin en açık delilleridir.¹⁷

Seyyid Mahmud Şükrü el-Alusi “Muhtasaru't-Tuhfeti'l-İsna ‘Aşeriyye” adlı eserinde müt'a nikahı ile ilgili değerlendirmelere uzun bir bölüm ayırmış, bu bölümde özellikle Kur'an temeline dayalı olarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de iki yerde “Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeler) hariç” dedikten sonra “Şu halde kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar haddi aşan kimselerdir.” buyurmuştur. (el-Mü'minun, 23/6-7; el-Me'aric, 70/30-31) Açıkça görülmektedir ki müt'a kadını, zevce değildir. Çünkü zevce olsaydı iddet bekleme, miras paylaşımı, talak ve nafaka gibi evliliğin gerekleri sabit olurdu. Aynı zamanda cariye de değildir. Çünkü şayet cariye olsaydı hibe edilmesi ve azad edilmesi caiz olurdu. Şii fakihler itiraf etmektedirler ki, müt'a kadını ile erkek arasında zevciyyet gerçekleşmemektedir. Yine Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de : “Evlenme imkanı bulamayanlar ise Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılınca kadar iffetlerini korusunlar.” (en-Nûr, 24/33) buyurmaktadır. Şayet müt'a caiz olsaydı Allah Teala'nın iffetli olmayı emretmesi çok anlamlı olmazdı. Yine Kur'an-ı Kerim'de: “Bu (cariye ile evlenme izni) içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir.” (en-Nisa, 4/25) buyrulmuştur. Şayet müt'a caiz olsaydı günaha düşme korkusu bulunmaz, dola-

17 CESSAS, II, 148.

yısıyla cariyelerle evlenmeye ihtiyaç duyulmaz ve hür kadınlarla evlenememenin getirdiği sıkıntıya sabretmek gerekmezdi.

Şia'nın "Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin." (en-Nisa, 4/24) ayetinin müt'a hakkında nazil olduğunu söylemesi kesin olarak yanlıştır. Bu görüşün İbn Mesud ve diğer sahabelere isnadı kesin olarak iftiradır. Bu bilgiler güvenilir olmayan bazı Ehl-i Sünnet tefsirlerinde bulunsa bile Kur'an'ın nazmına ve tefsirine aykırıdır. Aynı zamanda böyle bir şey sahabeden de rivayet edilse kabul edilemez. Çünkü Allah Teala öncelikle muharrematı (evlenilmesi yasak olanları) açıklamış sonra da "Bunların dışındakiler size helal kılındı." buyurmuş, böylece muharrematın dışında kalanların ancak mehirlerini ödemek şartıyla eş olarak alınabileceklerini beyan etmiş, dolayısıyla kadınları kiralamak batıl olmuştur. Çünkü bu sırf menfaata dayalı bir uygulamadır. Aynı şekilde "Namuslu olmak ve zina etmemek" kaydı da zinayı yasaklayarak "muhsan" olmayı öne çıkardığı için yine müt'ayı yasaklayıcı mahiyettedir. "Onlardan yararlanmanıza karşılık" lafzı ise mehrin belirlenmesi ve ardından da zifafa girilmesi halinde mehrin tamamının verilmesini, zifaf vaki olmaması durumunda da yarısının verilmesini emretmektedir. Hal böyle iken ayet-i kerimeyi bağlamından koparıp anlamlandırmak Arap dili açısından hatalı bir tutum olur. Çünkü söz konusu lafzın başındaki harfi bu kopuşu reddeder. Aksine sonu başlangıçla irtibatlı kılar.

Aynı şekilde ayetin siyakında gelen "İçinizden, imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimseler." (en-Nisa, 4/25) lafzı da nikah babındadır. Yani içinizden birileri müslüman hür kadınların mehir ve nafaka yükümlülüğünü kaldıracak durumda değilse, müslüman cariyelerle evlenmelidirler. Bir ayetin sibakı ve siyaki nikahtan bahsederken, ortasını müt'aya hamletmek Allah'ın kelamını açıkça tahriftir. Çünkü Allah hür kadınlarla evlenemeyenlerin, cariyelerle evlenmek suretiyle yetinmelerini emretmiştir. Şayet müt'a caiz olsaydı buna gerek kalmazdı.

Alusi bu konudaki açıklamalarını "Hülasa bu ayet, müt'anın haramlığına açık bir şekilde delalet etmektedir." diyerek bitirmektedir.¹⁸

Fahredden er-Razi'nin İlgili Ayet Hakkındaki Görüşleri

Fahredden er-Razi, aslı Cessas'a ait olan, ancak daha sonraki alimler tarafından da tekrarlanan bazı delilleri daha açık bir biçimde şöyle ifade etmiştir:

a- Allah Teala önce "Anneleriniz size haram kılındı." ayeti ile, nikahlanması haram olanları zikretmiş, aynı ayetin sonunda "Bunların dışındakiler helal kılındı." buyurmuştur. Burada "helal kılınmak"la kastedilen şey, orada "haram

¹⁸ es-Seyyid Mahmud Şükri el-ALUSİ, *Muhtasarü't-Tuhfeti'i-İsna Aşeriyye*, (Nşr, Muhibbiddin el-Hatib, (Riyad, 1404). 227-230

kılınmak”la kastedilendir. Bellidir ki, haram kılınandan kasıt nikahtır. burada da helal kılınandan kastın nikah olması vaciptir.

b- محصنين lafzının medlülü olan “iḥsan” vasfı ancak sahih nikahla gerçekleşir.

c- غير مسافحين lafzının medlülü olan zina ise “sifah” olarak adlandırılmıştır. Çünkü onda suyun akıtılmasından başka bir maksat yoktur. Müt'ada da yalnızca bu maksat gözetilir.

Razi, bu delilleri yeterli görmemiş ve onlardaki zaaf unsurlarına şu şekilde işaret etmiştir:

Sözü edilen birinci delile göre, Allah Teala sanki ilişilmesi haram olanları zikretmiş ardından da “Bunların dışındakiler helal kılındı.” buyurmuştur. Yani bunların dışındakilere ilişkin helal olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla bu sözde çelişki veya kapalılık gibi herhangi bir fesat unsuru görülmemektedir.

İkinci delile göre, “iḥsan”ın sadece sahih nikahla olacağı söylenmiş, ancak buna bir delil getirilmemiştir.

Üçüncü delile göre ise zinanın “sifah”olarak adlandırılması, müt'anın da “sifah” olarak adlandırılmasını gerektirmektedir. Halbuki hakikat böyle değildir. Çünkü müt'adan maksat şeran izin verilmiş bir surette suyu akıtmaktır. Şayet müt'anın haram olduğu söylenecek olursa biz de bunun “sözün başlangıç noktasına dönmek” yani bir anlamda totoloji olduğunu söyleriz.¹⁹

Görüldüğü üzere Razi'nin bu çıkışı Cessas ve onu takibeden alimlerin müt'a nikahıyla ilgili meseleyi, İslam tarihinde hiç yaşanmamış bir olgu olarak algılayıp yok saymalarına bir tepkidir. Gerçekten de bilimsel ve ahlaki zaafı taşıyan bu üslup bazan rahatsız edici boyutlara ulaşmaktadır. Sanki bir kere varlığı kabul edilirse, meşruyeti tescil edilmiş olur ve artık onunla mücadelede, yani adem-i cevazını anlatmakta zaaf ortaya çıkar endişesinin hakim olduğu bu üslup, son dönemde ülkemizde telif edilen bazı tefsirlerde de çok çarpıcı bir biçimde görülmektedir. mesela kudret-i ilmiyyesi ve kuvvet-i kalemiyyesi ittifakla müsellemlenmiş olan Elmalılı Hamdi Efendi'nin, bir çok meseleyi büyük bir vukufla tartışırken Nisa suresinin 24. ayetindeki en tartışmalı noktayı “Binaenaleyh غير مسافحين kaydından tamamen anlarız ki nikah-ı müt'a, tabiri aherle metres tutmak helal değildir, bir sifahtır.”²⁰ diyerek geçiştirmesi sözkonusu tavra tipik bir örnektir. Evet bu yaklaşım, yani müt'a nikahıyla metres hayatını bir ayetin tefsirinde yanyana anmak ve onları aynı kategoriye koymak, halk nezdinde problemin çok basit bir yolla halledilmesini sağlasa bile, ilim alemine sağlayacağı fazla bir katkı yoktur.

19 RAZI, V, 55.

20 Elmalılı Hamzi YAZIR, Hak Dini Kur'an Dili, (İstanbul, ts). II, 1328.

Razi, Cessas ve takipçileri ile ilgili bu değerlendirmeden sonra müt'a konusundaki tartışmalarda yeterince netlik bulunmadığını *فظهر ان الكلام فيه رخو* sözüyle belirttikten sonra itimat edilmesi gerekli olan yaklaşımın şu olduğunu kesin bir dille ifade etmektedir: Müt'anın başlangıçta mübah olduğunu inkar etmiyor, ancak mensuh olduğunu söylüyoruz. Bu takdire göre ayet, onun meşruiyetine delalet etse bile bizim kastımıza zarar vermez. Übey b. Ka'b'ın ve İbn Abbas'ın kıraatı ile ilgili olarak ileri sürülen iddiaya verilecek cevabımız da budur. Bu kıraatın sabit olduğu kabul edilse bile bu, ancak müt'anın başlangıçta meşru olduğunu gösterir. Tartışma konumuz ise bu değildir. Bizim tartıştığımız nokta, o hükme neshin arız olup olmadığıdır ki, biz sözkonusu neshin arız olduğu görüşünü savunanlarıdır. “Ve onlar ki iffetlerini korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkiden dolayı) kınanmış degillerdir.” (el-Mü'minun, 23/5-6) ayeti bir kadına yaklaşmanın ancak eş veya cariye olmasıyla helal olacağını gösterir. Kur'an'da *مستمتع بها* diye ifade edilen müt'a kadınının cariye olmadığı açıktır. Zira alınıp satılması, hibe edilmesi ve cariye hakkında geçerli olan diğer hükümler onun hakkında düşünülemez. Eş de değildir. Çünkü eş olsaydı aralarında tevarüs cari olurdu. Halbuki böyle bir şey söz konusu olmadığı ittifakla sabittir. Ayrıca nesebin de sübutu gerekirdi. Bunun da adem-i sübutunda ittifak vardır. Ayrıca iddet beklemenin de vacip olması gerekirdi. Halbuki bir araya gelmeden önce kocası ölen kadının iddet beklemeyeceği konusunda da ittifak vardır.

Nesih Tartışması

Buraya kadar nakledilen tartışmalardan çıkan sonuca göre, konunun en önemli noktası nesih meselesidir. Fahreddin Razi'nin de açıkça belirttiği üzere bu uygulamanın İslam'ın ilk yıllarında mübah olduğunda hiç şüphe bulunmamaktadır. O halde ya o hükmün devam ettiğini kabul etmek mecburiyeti vardır. Çünkü “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması esastır.”²¹ Ya da değiştiğini isbat etmek yükümlülüğü söz konusu olur.

Bu değişikliğin külli olarak iptal şeklinde mi, yoksa cüz'i olarak tahsis veya takyid şeklinde mi olduğu hususu da ayrı bir tartışma konusudur.

Sünni alimler içinde -ki bunlar çoğunluğu teşkil etmektedirler- müt'anın cevazının delilini Kur'an olarak, daha özel bir ifade ile Nisa suresinin 24. ayeti olarak görenler, bu ayetin daha sonra neshedildiğini söylemektedirler. Ayrıca nâsihin Kur'an mı, Sünnet mi, yoksa icma-ı ümmet mi olduğu da tartışılan bir başka noktadır.

21 MECELLE, Md. 5.

Söz konusu ayetin yine Kur'an'la nesh edildiğini iddia edenler nâsîh olarak şu ayetleri zikretmişlerdir:

A- “Onlar ki iffetlerini korurlar; ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkiden dolayı) kınanmış değillerdir. Şu halde kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar haddi aşan kimselerdir. (el-Mü'minûn, 23/5-7) Bu ayetler, kadın-erkek arasındaki ilişkiyi “eş” ve “cariye” ile sınırlamışlar, dolayısıyla, daha önce de işaret edildiği üzere, “eş” ve “cariye” olmadığı belirlenen müt'a kadını ile ilişkiyi yasaklamıştır. Çünkü ayet-i kerime “bunun ötesine gitmek isteyenleri haddi aşan kimseler” olarak değerlendirirken, müt'a nikahına yönelenleri de kapsamaktadır.

B- “Boşanmış kadınlar kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler.” (el-Bakara, 2/128) ayeti ile “Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onların iddetlerini gözeterek boşayın.” (et-Talak, 65/1) ayetinde eşlerin birbirlerinden ayrılmalarının ancak talak ile mümkün olduğu kesin olarak belirlenmiştir. Müt'a nikahında ise ayrılık talak ile değil, tayin edilen sürenin bitmesiyle vaki olmaktadır. Söz konusu ayetlerle o uygulamanın yasaklanması, müt'anın nesh edilmesi demektir.

C- “Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir.” (en-Nisa, 4/12) ayet-i kerimesi eşler arasında, birbirlerine mirasçı olmak hükmünü getirmiştir. Halbuki müt'a nikahıyla bir araya gelmede tevarüs yoktur. Bu ayet-i kerime ile o uygulama geçersiz kılınmıştır.

D- “...Beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan, ikişer, üçer, dörder alın.” (en-Nisa, 4/3) ayet-i kerimesiyle İslam'da teaddüd-i zevcata, yani çok eşliliğe bir sınır getirilmiş, şartlar ne olursa olsun, bir erkeğin dörtten fazla eş alması yasaklanmıştır. Müt'a da ise böyle bir sınırın olmadığı, müt'anın meşruiyetini benimseyen bütün alimlerce ittifakla kabul edilmektedir. Bu durumda eşlerin sayısını sınırladığı kesin olan bu ayet-i kerime, müt'ayı nesh etmiş olmaktadır.

E- “...Sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikahlayıp alın.” (en-nisa, 4/25) ayet-i kerimesi şer'î nikahı velinin iznine ve ikiş şahidin şahadetine bağlamıştır. Bu şartları taşımayan müt'a nikahı ise geçersizdir.²²

Burada şu noktaya da işaret etmekte yarar görülmektedir. bu ayetlerin nâsîh oldukları meselesi, müfessirlerin veya fakihlerin istinbat yoluyla ulaştıkları bir sonuç olmaktan ziyade, ashab-ı kiramdan gelen rivayetlere dayanmaktadır. Mesala Abdullah b. Mes'ud “müt'ayı talak, iddet ve miras (ayetlerinin) nesh ettiğini.”, Hz. Ali ile Tabiin alimlerinden Said b. el-Müseyyib “miras (ayetinin) neshettiğini” söylemişlerdir. Hz. Aişe ve el-Kasım b. Muhammed ise

22 KURTUBİ, V, 129-130; et-TABATABAİ, el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an IV, 271-275;

önce “Müt’anın haram kılınması ve neshedilmesi Kur’an ayetleriyle.” dedikten sonra nâsîh ayetler olarak Mü’minûn suresinin 5, 6 ve 7. ayetlerini göstermişlerdir.²³

Şii Alimlerin Nesih Konusundaki Görüşleri

Şii alimlerden Tabatabai nesih konusunda ileri sürülen delilleri şu şekilde cevaplandırmıştır:

Mü’minûn Suresindeki ayetlere gelince, bunlar neshe elverişli değildir. Zira bu ayetler Mekki’dir. Müt’a ayeti ise Medeni’dir. Mekki bir ayet Medeni bir ayeti nesh edemez. Ayrıca hadislerde ve eserlerde bu uygulama nikah olarak adlandırılmıştır. Burada problem talak, iddet ve miras konularındadır ki onlar da şu şekilde cevaplandırılabilir.

Talak, iddet ve miras ayetleriyle müt’a ayeti arasındaki alaka nasihmensuh alakası değildir. Bilakis umum-husus, mutlak-mukayyed alâkasıdır. mesela miras ayeti bütün eşleri içine alır. (Yani daimi olanları da, geçici olanları da) sünnet ise bunların bir kısmını tahsis etmektedir. talak ve iddet konuları da böyledir. bu konu gayet açıktır. Her halde nesih iddiası, iki husus arasındaki alakayı birbirinden ayırt edememekten kaynaklanmaktadır.

Evet bazı usul bilginleri önce hâs bir lafız gelir, ardından onu isbat ve nefy konusunda âm bir lafız gelirse, âm lafzın hâs lafzı neshettiği görüşünü dile getirmişlerdir. Ne var ki bu durum bir açıdan zayıf, bir başka açıdan mevrid-i kelama muntabık (sözün gelişine uygun) değildir. Çünkü “talak ayetleri” (âmdırlar) Bakara suresinde, Medine’de ilk nazil olan ayetlerdir ve Nisa suresindeki müt’a ayetinden önce nazil olmuşlardır. Aynı şekilde eş sayısını sınırlayan ayetler, Nisa suresinde, müt’a ayetinden önce nazil olmuştur. Miras ayetleri de müt’a ayetinden önce nazil olmuştur. Bu konuda hâs, yani müt’a ayeti, her halükarda âmdan sonradır.

İddet ayetiyle nesh konusuna gelince, bunun geçersizliği daha açıktır. Çünkü iddet, geçici eşler için de geçerlidir. Sürelerinin farklı olması nesihle ilgili olmayıp, tahsisle ilgili bir konu olarak görülmelidir.

Neshin, muharrematı, yani evlenilmesi haram kılınanları sıralayan ve tahrir ayeti diye bilinen Nisa suresinin 23. ayetiyle vuku bulduğunu iddia edenler de vardır. Bu, iddiaların en garip olanıdır. İlk olarak tahrime delalet eden ayetle müt’a nikahının hükmünü beyan eden ayet, aynı ayettir. Bir bütün halinde gelen bir nassın baş tarafının, son kısmını nesh ettiğini tasavvur etmek nasıl mümkün olabilir? İkinci olarak söz konusu ayet geçici olan bir eşle evlenmeyi ne sarîh ne de zahîr bir biçimde nehyetmemektedir. Bu ayet sadece ve

23 KURTUBÎ, V, 130.

sadece evlenilmesi haram olan kadınları saymakta ve ardından nikahlamak veya satın almak (milk-i yemin) suretiyle sayılanların dışındakilerle beraber olmanın caiz olduğunu beyan etmektedir.²⁴

Neshin Sünnet'le Sabit Olduğu İddiası

Diğer görüşe göre ise müt'ayı Hz. Peygamber nesh etmiş, yani müt'a, Kur'an'la değil, Sünnet'le nesh olmuştur.²⁵ Bu konudaki en güçlü görülen rivayetlerden biri Sebre b. Ma'bed el-Cüheni'nin şu rivayetidir: "Hz. Peygamber Mekke'nin fethedildiği gün şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Size kadınlarla müt'a yapma izni vermişim. Allah bunu kıyamete kadar yasakladı. Kimin yanında böyle biri varsa ona yol versin ve ona verdiği ücretten hiçbir şey geri almasın."²⁶

Bu konuda çok sayıda rivayet bulunmakla birlikte onları burada nakletmenin uygun olduğunu sanmıyoruz. Ancak şu kadarına işaret etmeden de geçmek mümkün değildir. San'ani'nin verdiği bilgiye göre müt'aya altı yerde ruhsat verilmiş sonra nesh edilmiştir. Bu yerler: Hayber gazvesi, Kaza umresi, Mekke'nin fethi, Evtas gazvesi, Tebuk gazvesi ve Veda Haccı'dır.²⁷ Nevevi ise Hayber gazvesine kadar mübah olan müt'anın ilk defa Hayber'de haram kılındığını, sonra Mekke'nin fethi gününde yeniden mübah kılınıp ardından kıyamete kadar haram kılındığını söylemektedir.²⁸ Kurtubi, İbnu'l-Arabi'nin bu meselede, yani neshin bir kaç kere tekrar etmesinde İslam dininde, kiblenin tahvilinden başka bir örnek bulunmadığını söylediğini nakletmekte, kible konusunun da iki defa neshe maruz kaldığını kaydetmektedir. Ayrıca bazı rivayetler bir araya getirildiğinde müt'a konusundaki neshin yedi kere vuku bulunduğunu söyleyenlere de işaret etmektedir.²⁹

Bu bölümü bitirirken Sünni kaynaklara bile sirayet etmiş bir yanlış dikkat çekmek gerekmektedir. Müt'a nikahının nesh edilmediğini ve hükmünün

24 TABATABAİ, IV, 272-275.

25 Kur'an-ı Kerim'in Sünnet ile neshi "cumhur" tarafından caiz görülmektedir. Geniş bilgi için bkz. KARAFİ, s. 311; İbn Teymiye, el-Müsevvede fi Usulî'l-Fıkh, (nşr. Muhammed muhyiddin Abdülhamid), Beyrut, ts. s. 205-206; ŞAFİİ, *er-Risale*, Nşr. Ahmed Muhammed Şakir, (b.yy. 1309h). s. 106; Abdülaziz BUHARİ, III, 175; SERAHSİ, II, 67; ŞEVKANİ, s. 190; Ebu'l-Hüseyn el-BASRİ, I, 422; İBN SÜBKİ (Mahalli şerhi), II, 78; Ebu İshak eş-ŞİRAZİ, *et-Tefsira fi Usulî'l-Fıkh*, Nşr. Muhammed Hasan Heyto, (Beyrut, 1400/1980). s. 272; İBNU'N-NECCAR, III, 559.

26 MÜSLİM, Nikah, 21; İBN MACE, Nikah, 44; DARİMİ, Nikah, 16; *Müsned*, III, 406.

27 SAN'ANİ, *Sübülü's-Selam, Şerhu Buluği'l-Meram*, Nşr.Halil Memun Şiha, (Beyrut, 1417/1997). III, 198-199.

28 NEVEVİ, VIII, 169-170, IX, 181.

29 KURTUBİ, V, 130-131; Siddik Hasan HAN, II, 251.

baki olduğunu iddia edenlerin en kuvvetli delillerinden biri de İmran b. Huseyin'in şu rivayetidir: "Müt'a ayeti Allah'ın kitabında indi. Henüz onu neshedecek bir ayet de inmedi. Allah Rasulü bize müt'ayı emretti. Biz de onu yaptık. Allah Rasulü onu yasaklamamış olarak vefat etti. Sonra bir adam çıkıp (Hz. Ömer'i kastetmektedir) kendi görüşüne dayanarak konuştu."³⁰

Şii kaynaklar bu hadise ziyadesiyle itibar etmekte, Müslim gibi bir kaynakta yer aldığı için Sünniler'i de ilzam etmeye kalkışmaktadırlar. Nitekim Fahreddin Razi de bu hadisi müt'a nikahıyla ilgili bölümde zikretmiştir.³¹ Burada dikkatten kaçan nokta hadiste anılan müt'anın hac müt'ası (yani temettu haccı) olduğu, müt'a nikahı olmadığıdır.

Şâz Kıraat Tartışması

Gerek Şii, gerekse Sünni kaynaklarda Nisa suresinin 24. ayetinde استمتعتم "den sonra" şeklinde bir ilave bulunmaktadır. Her şeyden önce bu kıraatın mütevatir olmadığı, yani şâz olduğunda bütün mezhepler görüş birliği içindedirler. Sünni kaynaklarda ise Abdullah b. Abbas'a ve Mücahid'e Şii kaynaklarda ise bunların yanı sıra Hz. Ali, Zeynelabidin, el-Bâkır, Cafer es-Sadık ve Atâ'ya nisbet edilen bu kıraatın bu konudaki en kuvvetli delillerden sayıldığına daha önce dikkat çekilmişti. Bu bölümde söz konusu kıraatın sübutu ve delaleti hakkında söylenenler değerlendirilecektir.

Sünni kaynakların bir kısmı böyle bir kıraatın sübutundan emin olmadıklarını, hatta neredeyse sübut bulmadığından emin olduklarını ifade eden bir üslupla bu kıraatı görmeme ve göstermeme gayreti içine girmişlerdir. Cessas'ın bunu "hiçbir müslüman nezdinde sübutu mümkün görülmeyen bir ziyade" olarak nitelmiş olması, Seyyid Mahmud Şükrü el-Alusi'nin de "sahih değildir, çünkü muteber Sünni kaynaklarda yoktur." demesi hep bu gayretin sonucu gibi gözükmektedir.³² Başta Taberi ve Kurtubi olmak üzere hemen bütün Sünni tefsir kaynaklarında kaydedilen bu kıraat için yukarıdaki ifadelerin kullanılması bir talihsizliktir.³³ Çünkü, daha önce de işaret edildiği gibi bu kıraat, Sünni kaynaklarda da Übey b. Ka'b'ın kıraatı olarak İbn Abbas'tan nakledilmektedir.

Bilindiği üzere Hanefi Mezhebi mütevatir olmayan kıraatlarla amel etme konusunda en olumlu tavır sergileyen mezhep olarak bilinmektedir. Onlara göre tevatur nakledilmemiş olan kıraati, sahabe yazmış ve ona mushafında yer

30 MÜSLİM, Hac, 182.

31 RAZİ, V, 55.

32 CESSAS, II, 148; Seyyid Mahmud Şükri el-ALUSİ, s. 229.

33 TABERİ, V, 12-13; KURTUBİ, V, 130; ZEMAHŞERİ, I, 519; RAZİ, V, 54,56; NEVEVİ, IX, 179.

vermiştir. Bu durumda iki ihtimal vardır: Sahabe ya bunu Hz. Peygamberden işitmiştir, ya da kendi görüşü ve ichtihadı olarak ifade etmiştir. Fakat ilk ihtimal daha kuvvetlidir. Çünkü adil ve sika olan sahabe bu kıraata mushafında yer vermeye özen gösterdiğine göre besbellidir ki o bunu Rasulüallah'tan işitmiştir ve bu Allah'ın kitabını beyan ve tefsir yoluyla varid olmuş bir açıklamadır. Şu halde bu, Allah'ın kitabını beyan ve tefsir yoluyla varid olmuş bir sünnettir. Bu yüzden Henefiler yemin keffareti ile ilgili "Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır." ayet-i kerimesini (el-Maide, 5/89) Abdullah b. Mesud'un kıraatındaki *متابعات* ardarda/aralıksız" ziyadesiyle değerlendirip söz konusu keffaret orucunun peş peşe tutulmasını şart koşmuşlardır.³⁴

Kabul ettikleri kıraatları "meşhur", etmediklerini "ahad" kategorisinde gören Hanefi fakihlerine göre bu kıraat sade "şâz" değil, aynı zamanda "ahad haber" olduğu için reddedilmeye daha layıktır. Ancak her şeye rağmen kabul edilirse, ebedi nikah anlamını destekleyecek bir şekilde de açıklanabilir. Buna göre *الى اجل مسمى* lafzı akde değil, istimta'ya müteallıktır. Müt'ada ise belirlenen süre istimta'ya değil akde bağlıdır. Bu durumda ayetin anlamı şöyle olur: "Nikahlı kadınlardan bir süreye kadar yararlanmış olsanız bile mehirlerini tam olarak verin." Bu ilavenin faydası şudur: Bazı kimseler mehrin tamamının ödenmesinin, nikah süresinin tamamının geçmesine bağlı olduğu vehmine kapılmaktadırlar. Nitekim bazı yörelerde mehrin üçte birinin peşin, üçte ikisinin ise nikahlı olduğu sürece tecil edilmesi gibi bir örf vardır. Bu tecil tamamen

34 Şâz kıraatın hükmü konusunda Sünni mezhepler arasında da görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefiler'le Hanbeliler "delil" olduğuna kanidirler. Çünkü bu haber ya Kur'an'dır ya da Kur'an-ı kerim'i açıklama sadedinde gelmiş bir haberdir ve Kur'an zannedilerek ona ilhak edilmiştir. Bu sebeple yemin keffareti olarak tutulan orucun aralıksız tutulması gerektiğini söyleyen Hanbeli fakihî İbn Kudame de: "Bu kıraat Kur'an'sa zaten delildir. Değilse Hz. Peygamber'den gelen bir rivayettir. Bu sahabeler onu Hz. Peygamber'den dinlemişler ve Kur'an zannetmişlerdir. Bu durumda en az, haber derecesindedir ve Hz. Peygamber'in tefsiri durumdadır. Her iki takdirde de huccettir." demektedir.

Yemin keffareti konusu şâz kıraatla amel hususunda tek örnek olmayıp bu sahada başka örnekler de bulunmaktadır. Mesela Hanefi mezhebi İbn Mesud'un bir kıraatını delil sayarak muhtaç ve küçük olan bütün akrabaya nafaka ödeme yükümlülüğü getirmiş, İbn Ömer, İbrahim en-Nehaî, bazı Zahiriler ve bir görüşüne göre Şafii, Übey b. Ka'b'ın kıraatına binaen Ramazan orucunun kazasının ardarda, fasılasız tutulmasının vacip olduğunu söylemişler, Hanefiler de hırsızın sağ elinin kesilmesine hükmederken Abdullah b. Mesud'un kıraatını esas almışlardır.

Geniş bilgi için bkz. SERAHSİ, I, 281; İBN ABDÜŞŞEKÛR, *Müsellemü's-Sübut*, (el-Mustasfa ile birlikte). (Kahire, 1324). II, 16; İBNÜ'N-NECCAR, II, 138; İBNÜ'S-SÛBKÎ, I, 231; Zekiyyüddin ŞABAN, . 54-55; İBN KUDAME, *el-Muğni*, VIII, 752; ŞEVKANÎ, *Neylü'l-Evtar*, (Beyrut, 1973). IV, 315-316; MERĞİNANÎ, *el-Hidaye*, (b.y.y . ts). (el-mektebetü'l-İslamiyye), II, 126; mustafa Said el-HIN, *Eserü'l-İhtilaf fi'l-Kavaidi'l-Usuliyye fi İhtilafi'l-Fukaha*, (Beyrut, 1402/1982). 389-396.

kadının seçimine ve iradesine bağlıdır. Yoksa kadın, dinen dilediği an mehrin tamamını talep etme hakkını haizdir.³⁵

Ayrıca söz konusu kayıt akde müteallık olsaydı, müt'aya cevaz veren Şia nezdinde ebedi veya ömür boyu yapılan müt'a nikahı caiz olmamalıydı. Halbuki Şia alimlerinin icmasıyla bu caizdir.

Burada şu hususa işaret etmek gerekir ki seyyid Mahmud Şükrü Alusi tarafından ileri sürülen bu bilgi vakıya mutabık değildir. Çünkü müt'a nikahında süre tayini İmamiye Şiasında müt'anın in'ikad şartıdır. Aksi halde nikah daimi-ebedi olur. Bu tıpkı Hanefi imamlardan Hasan b. Ziyad'ın ebedi olmak veya yüzyıl sürmek kaydıyla müt'a nikahı kıymanın caiz olduğunu söylemesi ya da Züfer'in süre şartı getirilen nikahın sahih olduğunu, Çünkü nikahın süre kabul etmediğini, bu yüzden şartın batıl, nikahın ise geçerli olduğunu belirtmesi gibidir. Dolayısıyla ne birinci durumda Şiiler'in ömür boyu müt'ayı tecviz ettikleri ne de ikinci durumda Züfer'in müt'ayı caiz gördüğü söylenebilir. Çünkü her iki halde de imamlar öyle bir nikahın müt'a olmaktan çıkıp ebedi-daimi olacağını söylemekte, yani mebaniye (elfaza) değil, meaniye (makasıda) itibar etmektedirler.³⁶

Fahreddin Razi'nin şâz kıraat konusundaki değerlendirmesi de açık ve tutarlı görülmektedir. sabit olup olmadığı konusunda herhangi bir tartışmaya girmeyen Razi konuya şöyle yaklaşmaktadır: “Bu kıraatın sabit olması halinde, geçmişte müt'a nikahının meşru olduğuna delalet etmesi kaçınılmazdır. biz bunu tartışmıyor ve buna itiraz etmiyoruz. Bizim söylediğimiz, bu ayet neshe maruz kalmıştır ve dolayısıyla mensuhtur.”³⁷ ve bu ayet gerek mütevatir, gerekse şâz kıraatıyla hükümsüzdür.

İcma Tartışması

İcma'nın bağlayıcı delil olup olmadığı, bağlayıcı olması için hangi şartları taşıması gerektiği, ayrı bir inceleme konusudur. Bu bölümde böyle bir incelemeye girmekten ziyade, üzerinde tartışılan Nisa suresi'nin 24. ayetinin delaleti, yani ne şekilde anlaşıldığı üzerinde Ehl-i Sünnet alimlerinin vardığı mutabakat ve bu mutabakatın delil olma değeri ele alınacaktır.

Öncelikle belirtelim ki İslam'ın ilk yıllarında müt'anın mübah olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. İhtilaf konusu olan nokta bu hükmün nesh edilip edilmediğidir. Bu konudaki rivayetlere bakıldığında gerek sahabe, gerekse tabiin nesli arasında, bir ittifakın varlığından bahsetmek kolay

35 CESSAS, II, 148; Seyyid Mahmud Şükri el- ALUSİ. 230.

36 Ukudda itibar makasid ve maaniyedir, elfaz ve mebaniye değildir. Mecelle, md., 3.

37 RAZİ, V, 56.

değildir.³⁸ Günümüze kadar ulaşan bilgilerden anlaşıldığına göre, bu konu Hz. Ömer dönemine kadar tartışılmaya, buna bağlı olarak farklı kişiler tarafından farklı şekillerde uygulanmaya devam etmiştir. Bu konu ile ilgili Nevevi'nin şu tesbitinin tekrarında fayda vardır: "İlk asırda bu konuda görüş ayrılığı bulunmaktaydı. Sonra bu ihtilaf giderildi ve ümmet müt'a nikahının haram olduğunda icma etti."³⁹

Bu noktada biz, sözü edilen icma'nın hakikaten gerçekleşip gerçekleşmediğini sorgulamayacağız. Zira üzerinde duracağımız konu bu sorgulamayı anlamsız ve gereksiz kılacak niteliktedir. Sözü ettiğimiz konu şudur: Bir ihtilafтан sonra vaki olan ittifak, bir başka ifade ile, vukubulan icma, önceki ihtilafı giderir mi? Yani hiç olmamış ve yaşanmamış kılar mı?

Bu noktada akla gelebilecek bir kapalılığı gidermek için şu açıklamayı yapmakta zaruret vardır. Sözü edilen ihtilafı veya ardından gelen ittifakı sağlayanlar aynı kişiler veya aynı müctehidler değildir ve tartışılan da bu değildir. Bu meselede kastedilen, ikinci asır müctehidlerinin, birinci asır müctehidleri tarafından tartışılan görüşlerden biri üzerinde icma etmeleridir. Böyle bir durumda ihtilaf nihai olarak ortadan kalkar, yani huciyeti kat'i olan ve bazı müctehidlere göre inkarı küfrü gerektiren⁴⁰ bir icma sabit olur mu? Yoksa olmaz mı?

Konumuzla irtibatlı olarak meseleyi tekrar edecek olursak, müt'a nikahı ile ilgili ayetin delaleti hakkında birinci asırda ki ihtilaftan sonra ikinci asırda ittifak olması, teknik anlamda hucet olabilecek bir icma sayılır mı?

38 En güvenilir hadis kaynaklarından Sahih-i Müslim'de bu konuda yeterli materyal bulunmaktadır. Müt'a nikahı ile ilgili bölümde İbn Cüreyc'in, Cabir b. Abdullah'tan rivayet ettiği: "...Evet. Allah Rasulü'nün, Ebubekir'in ve Ömer'in dönemlerinde müt'a yaptık (Nikah, 15), sonra Ömer bunu yasakladı." (Nikah, 16) ve Ebu Nadra'nın rivayet ettiği "Cabir b. Abdullah'ın yanımdaydım. Birisi geldi ve İbn Abbas ile, İbn Zübeyr'in temettu haccı ve müt'a nikahı konusunda tartıştıklarını söyledi. bunun üzerine Cabir, Hz. Peygamber döneminde her ikisini de yaptıklarını, Ömer'in bunları yasakladığını, bir daha da yapmadıklarını söyledi." MÜSLİM, Nikah , 17

Biz burada hadis konusuna girmemeye özen gösterdik ve zaruret sınırını aşmamaya çalıştık. Yukarıda naklettiğimiz iki hadis, Hz. Peygamber'den sonra da bu konunun tartışılmaya devam ettiğini göstermesi açısından seçilmiştir. Yoksa kaynaklarda müt'a ile ilgili çok sayıda hadis bulunmakta, onlar da bu konuda diğer sahabelerin bildiklerini ve duyduklarını yansıtmaktadır. Bilimsel bir neticeye ulaşabilmek için bu rivayetlerin tamamının, gerek sübut, gerekse delalet açısından belli bir bütünlük içinde ele alınma mecburiyeti bulunduğu herkesçe kabul edilecek bir hakikattir.

39 NEVEVİ, VIII, 170.

40 İBNÜ'L-HACİB, II, 30; İBNÜ'S-SÜBKİ, II, 190; İBN ABDÜŞŞEKÛR, II, 213; SERAHSİ, I, 295,300; Abdülaziz BUHARİ, III, 351; ŞEVKANİ, s. 78; Ebu'l-Hüseyn el-BASRİ, II, 458; İBNÜ'N-NECCAR, II, 214.

Ebu İshak, Selim er-Razi ve Bakıllani'ye göre ihtilaf ortadan kalkmaz ve icma gerçekleşmez. Ahmed b. Hanbel, Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, Cüveyni, Gazzali, Razi, Amidi de bu görüştedir. Bakıllâni'ye göre Mütakellimin ekolündeki usulcülerin çoğu, İmamı'l-Harameyn Cüveyni'ye göre İmam Şafii de bu görüştedir. Hatta bu konuda Şafii'den fevkalade mükemmel olan şu söz nakledilmektedir: "Görüşler (mezhepler) sahiplerinin ölmesiyle ölmezler."⁴¹

Hanefiler'in çoğunluğu, Ebu'l-Hattab, Fahreddin Razi, Kaffal el-Kebir ve İbn Sabbağ ile bunlara uyanların benimsediği görüşe göre ise, ihtilaf kalkar ve icma gerçekleşir. Bu görüş Mutezile alimleri ile müteahhirun alimleri tarafından da benimsenmiştir.⁴²

Hanefi mezhebi imamı Ebu Hanife ise bazı kaynaklarda Ebu Yusuf'la birlikte birinci görüşü⁴³ bazı kaynaklarda da Muhammed'le birlikte ikinci görüşü benimsemiş olarak⁴⁴ gösterilmektedir.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, ikinci asırdan sonra mezkûr ayetin Ehl-i Sünnet dünyasında belli bir manada anlaşılması üzerinde icma edilmiş olması da, nihai bir çözüm getirmemektedir.

SONUÇ

Fıkıh tarihinde Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında bile ihtilaf konusu olan meselelerin ittifak edilenlerden daha çok olduğu, bu cümleden olarak nikah konusunda da ihtilafli noktaların daha fazla olduğu, nikahın sıhhat şartlarında bile görüş ayrılıklarının bulunduğu, mesela Hanefi mezhebinde velisiz,⁴⁵ Maliki mezhebinde de şahitsiz kıyılan nikahlar geçerli sayılırken,⁴⁶ bu şartları ileri süren mezhepler tarafından o nikahların geçersiz kabul edildiği, bilinen gerçeklerdendir. Nikahın daimi -ebedi- mutlak (yani belli bir süre ile kayıtlanmamış)

41 İmamı'l-Harameyn Abdülmelik el-CÜVEYNİ, el-Burhan fi Usuli'l-Fıkh, Nşr. Abdülazim ed-Dib, Katar, 1399, I, 710; Cemaleddin el-ESNEVİ, et-Temhid fi Tahrici'l-Füru' ale'l-Usûl, (şr. Muhammed Hasan Heyto, (Beyrut, 1401/1981). 457; GAZZALİ, el-Menhûl min Ta'likati'l-Usûl, Nşr. Muhammed Hasan Heyto, (Beyrut, ts). 320-321; İBNU'S-SÜBKİ, II, 186; İBN TEYMİYE, s. 325,341.

42 SERAHSİ, I, 319-320; Abdülaziz BUHARİ, III, 247,249; ESNEVİ, s. 457; Kemaleddin İBNÜ'L-HÜMAM, et-Tahrir, (Teysir şerhi ile birlikte), (Kahire, 1351). III, 232-234; Ebu'l-Huseyin el-BASRİ, II, 497-499; İBNÜ'N-NECCAR, II, 273.

43 SERAHSİ, I, 319; SEMERKANDİ, Mizanu'l-Usul fi Netaici'l-Ukul, Nşr. Muhammed Zeki Abdülber, (Katar, 1984). 507.

44 Abdülaziz BUHARİ, III, 248.

45 Hanefi mezhebine göre sadece buluş çağına ermemiş küçük kızın nikahında veli şartı koşulur. CEZİRİ, Kitabu'l-Fıkh ale'l-Mezahibi'l-Erbaa, (Beyrut, 1406/1986). IV, 29-30.

46 Maliki Mezhebine göre nikah kıyılırken şahitlerin bulunması şart olmamakla beraber, zifafa girilirken bulunmaları gerekir. CEZİRİ, IV, 25.

olması ise Ehl-i Sünnet ile İmamiyye Şiası arasında ihtilaf konusu olarak görülmektedir.

Bir tebliğin hacmi içine sığdırılmaya çalışılan bu incelemede , biri konu ile doğrudan irtibatlı, diğeri ise tartışmaların dolaylı olarak düşündürdüğü iki sonuca ulaşılmıştır.

Birinci gruba dair sonuçları iki noktada belirtmek istiyorum:

1- İncelememiz sadece Kur'an temeline dayandırılmış, yani meseleyi bir bütün olarak ele alıp sonuca varma gibi bir amaç gözetilmemiştir.

2- Tebliğ metninde de geçtiği üzere, İbnü'l-Cevzi müt'a ayeti olarak bilinen, Nisa suresinin 24. ayetinde, müt'aya delalet aramanın gereksiz bir zorlama olacağını belirtmiş ve akabinde şu değerlendirmeyi yapmıştır: “ Müt'anın meşru kılınması da yasaklanması da Hz. Peygamber'in hadislerine dayanmaktadır.”

Zeccac da aynı görüşü destekleyerek bu ayetin müt'aya delalet ettiğini söyleyenlerin yanıldıklarını, Kasimi ise Mücahid'in dışındaki İslam bilginlerinin Zeccac gibi düşündüklerini belirtmiştir.

Bu değerlendirmelerde - her ne kadar teknik açıdan tenkide açık yönler bulunsa da müt'a nikahının hukuki(şer'i) durumunu belirleyici kaynağın Kur'an-ı Kerim olmayıp, Hz. Peygamber'in Sünneti olduğu kanaatine biz de katılmaktayız.

İkinci gruba dair sonuçlara ise aşağıdaki maddelerde işaret etmek istiyorum:

1- “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için... sana bu Kur'an'ı indirdik.” (en-Nahl, 16/44), “Biz bu kitabı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın, iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.” (en-Nahl, 16/64) hitabının muhatabı olan Hz. Peygamber'in açıklamalarından müstağni kalınarak Kur'an'dan istifade etmek mümkün değildir.

2- Bir çok konuda olduğu gibi, fıkhi konularda da görüş ayrılıkları olmuştur ve olmaya devam edecektir. Çünkü, erbabınca bilindiği üzere bunun mücbir sebepleri vardır. Şayet bu konularda söz söyleme mevkiinde bulunanlar liyakat ve samimiyeti şiar edinir, onlara uyanlar da taassup (bağnazlık-tutuculuk) ve teşehhîden (şehvetine, yani arzularına ve heveslerine uygun düşünme araştırmaktan) uzak dururlarsa, sözkonusu görüş ayrılıkları ümmet için bir rahmet vesilesi olmaya devam edecektir.

3- Hz. Peygamber'den sonra, ilmi liyakat sahibi hiç kimse mutlak hakikate nihai anlamda ulaştığını iddia, etmemiştir. Herkesin vardığı sonuç kendine göre izafi bir değer taşır. Bu yüzden büyük hukukçular: “Benim görüşüm doğrudur, ama yanlış olma ihtimali de vardır. Kardeşimin görüşü ise yanlıştır. Ancak doğru olma ihtimali de vardır.” diyerek itidal noktasında güzel bir çizgi

yakalamışlardır. Bu anlayış sebebiyledir ki müt'a nikahını meşru görmeyen Ehl-i Sünnet fakihlerinin tamamı, onu zina olarak görmekten de sakınmışlar ve zina suçu için takdir edilen cezanın tatbiki konusunu tartışırken, sıhhatinde şüphe bulunan diğer nikahlarla, mesela Maliki mezhebince sahih kabul edildiği halde, diğer mezheplerce geçerli sayılmayan şahitsiz nikah veya Hanefi mezhebince sahih sayıldığı halde diğer üç mezhep tarafından gayr-i sahih kabul edilen velisiz nikahla birlikte değerlendirmişler ve onlar için verilen, had cezasının düşmesi hükmü, müt'a nikahı için de vermişlerdir.⁴⁷

Önemli olanın, “mutlak anlamda hangisi haklı” arayışının değil, “izafi anlamda hakikati tespit” ettikten ve büyük bir öz güvenle “benim görüşüm doğrudur.” dedikten sonra, aynı ölçüde bir özveriyle de “yanlış olma ihtimali de vardır.” diyebilme olgunluğunun gösterilmesi, bu tür problemlerin çözümünün bu ahlaki çizgide aranmasıdır.

47 Şihabuddin Ahmed b. İdris el-Karafi, el-Furuk, Beyrut, ts. IV, 172; Nevevi, Ravdatu't-Talibin ve Ubdetu'l-Muftin, Beyrut, 1405/1985, X, 92-93; Remli, Nihayetu'l-Muhtac ila Şerhi'l-Minhac, Kahire, 1386/1967, VII, 425; Behuti, Kessaful-Kına, Beyrut, 1403/1983, VI, 96-97; el-Mevsuatu'l-Fikhiyye, Kuveyt, 1412/1992, XXIV, 27-31.